

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Unikt myntfynd i en uppländsk grav:
två York-mynt från 920-talet*

*Formar och vattenmärken ur
Tumba bruksmuseum samlingar*

Medeltida Japans numismatiska gåta

Nr. 1 • Januar 2022

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C
+45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | HAFNIACOINS@GMAIL.COM

ÅBEN TIRSDAG – FREDAG KL. 11.00 – 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union. Udkommer i 2022 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Fungerende hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Phv. formand for Dansk Numismatisk Forening, Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande
Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Vakant

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Danmark:

Line Bjerg, line.bjerg@natmus.dk

Announcedaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2. th. · DK-1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16
preben.nielsen@youmail.dk

Eftertryk af artikler med videre kun med forfatterens tilladelse og kun med angivelse af kilden.

Afliveret fra trykkeriet i uge 2
Dystan & Rosenberg ApS.

ISSN 0025-8539

INDHOLD

Artikler

Florent Audy

Unikt myntfynd i en uppländsk grav: två York-mynt från 920-talet 5

Richard Kjellgren

Formar och vattenmärken ur Tumba bruksmuseum samlingar 11

Forskningsprojekter

Mikael Adolphson

Medeltida Japans numismatiske gåta 25

Numismatisk litteratur

Nanouschka Myrberg Burström anmelder
De første og største fund. De Bornholmske Amatør-arkæologer 25 år. 26

Jens Christian Moesgaard anmelder
Thibault Cardon, Pour une approche anthropologique des usages monétaires médiévaux. France du Nord, XIe-XVIe siècle. 28

Foreningsliv – i Norden

Ny formand i Dansk Numismatisk Forening 30

Demonstration af papirfremstilling med vandmærke. Tumba Bruksmuseum 2007. Foto TJH.

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO **AUKTIONER**

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Unikt myntfynd i en uppländsk grav: två York-mynt från 920-talet

Av Florent Audy

Få engelska mynt präglade före ca 973 och Edgars myntreform har påträffats i Skandinavien. År 1981 var antalet endast 70 enligt en beräkning av Mark Blackburn och Kenneth Jonsson: 33 i Danmark, 18 i Norge och 19 i Sverige¹. Sedan dess har flera nya fynd gjorts, särskilt i Danmark,² men denna myntgrupp förblir ändå mycket ovanlig i de skandinaviska länderna. I denna artikel beskrivs och analyseras ett unikt fynd av dylika mynt: två York-mynt från 920-talet funna ca 1980 i en grav i Sunnersta, Bondkyrka socken (Uppland). Intressant nog har dessa två mynt tidigare getts väldigt lite uppmärksamhet.³

Mynten från grav A13 i Sunnersta, Uppland

Sunnersta är en stadsdel i södra Uppsala som ligger vid Fyrisåns utlopp, ca 7 km söder om centrala Uppsala. På 1960-, 70- och 80-talen undersöktes där ett gravfält med ett 40-tal gravhögar av institutionen för nordisk fornkunskap vid Uppsala Universitet (gravfält fornlämning L1941:2352, tidigare RAÅ 408:1). Samtliga undersökta gravar är brandgravar och de flesta kan dateras till 900-talet. Fynden omfattar bland annat spännen, vapen, pärlor, hängen, kammar, knivar och lerkärl. De vittnar om välstånd och förbindelser med omvärlden, vilket förmodligen kan sättas i samband med platsens strategiska läge vid Fyrisåns utlopp, på färdleden till Gamla Uppsala.⁴

Förutom det vanliga gravmaterialet framkom i grav A13 två silvermynt som omarbetats till hängen. Båda är skadade, men de går ändå att bestämma.

Fyndnummer 401:20 (Bild 1). Anonym penning, 'St Peter coinage' (North 555). Präglad i York ca 923/5–7. Åtsidan: inskrift SCI [] RI [] i två rader skilda av ett svärd. Frånsidan: kors med ornament mellan armarna, omgivet av omskriften [] RACEO. 0,62g. Fragmentariskt mynt med korroderad åtsida, rester av nitad silverögla (typ Audy Lr2bA).

Fyndnummer 401:17 (Bild 2). Penning av Kung Æthelstan (924–39), 'Building type' (North 683). Präglad av Wyltsige, troligen i York 927. Frånsidan: litet kors i mittfältet med omskrift + [] N REX. Åtsidan: ornamenterad kyrkobyggnad över inskrift PVL []. 0,48g. Fragmentariskt mynt i tre delar, möjligt spår av hål ovanpå kyrkan.

Förekomsten av ett runt bronsspänne i graven tyder på att myntens ägare var en kvinna. Denna slutsats stöds av det faktum att de vikingatida mynthängen brukar tillhöra den kvinnliga dräkttraditionen.⁵

1 Blackburn & Jonsson 1981, s.147–255.

2 Se till exempel Rispling 2008.

3 Se dock Audy 2018, s. 307. Jag vill tacka Jhonny Therus för att han för några år sedan fäste min uppmärksamhet på detta opublicerade fynd och Andrew Woods för en stimulerande diskussion om dessa präglingar.

4 Gråslund 1968.

5 Audy 2018, s. 69.

Bild 1

Bild 2

Bild 3

Bild 4

Sankt Peter-myntet

Sankt Peter-mynt präglades i York mellan ca 905 och 927. Typen är tillägnad Sankt Peter, skyddspatron för York Minster, med inskriften S[AN]C[T]I PETRI MO[NETA], som oftast kombineras med myntorten på andra sidan. Det finns ingen inskrift som talar om vem som ligger bakom dessa mynt, men präglingen skedde under en tid då York och stora delar av Northumbria styrdes av vikingar. Ikonografin och sammanhanget tyder på att Sankt Peter-mynten präglades för de vikingakungar som härskade under denna instabila period, möjligen under kyrklig påverkan.⁶

Myntningen kan indelas i två huvudvarianter: en variant utan svärd (ca 905–19) och en variant med svärd (ca 921–7). Av varianten med svärd finns tre undervarianter: hammare ('hammer'), klubba ('mallet') och kors ('cross'). Exemplet från Sunnersta tillhör den sista undervarianten (Bild 3), vilken enligt Gareth Williams är sista typ och präglades kort före den anglosaxiska erövringen av vikingariket York år 927.⁷ På grund av exemplarets dåliga skick kan man inte längre se den lilla hammare som ursprungligen funnits under svärdet, en egenskap som tillhör undervarianten med kors. Denna hammare har tolkats antingen som en torshammare eller som ett präglingsredskap.⁸

York-mynten slagna i Sankt Peters namn är ytterst sällsynta i Skandinavien. De flesta kända exemplaren tillhör den svärdslösa varianten, men utöver myntet från Sunnersta har ytterligare tre exemplar med svärd påträffats: ett i Slemmedalsskatten i Aust-Agder,⁹ ett i Griebjerggårdsskatten på Själland¹⁰ och ett i grav 963 i Birka.¹¹ Kopplingen mellan Sunnersta och Birka är särskilt intressant, då fyndplatserna ligger bara fem mil från varandra och de existerat samtidigt. Grav 963 i Birka, som är en fyndrik kammargrav daterad till 900-talet, skiljer sig dock markant från den i Sunnersta vad gäller konstruktion och innehåll.¹²

Æthelstan-myntet med byggnad

Æthelstans mynt av typen med en byggnad präglades i York under en mycket kort period, förmodligen mindre än ett år. Allt tyder på

Bild 1. York, Sankt Peter mynt, ca 923/5-7. Från grav A13, Sunnersta, Uppland. Foto: Jhonny Therus.

Bild 2. Æthelstan, byggnad-typ, York, ca. 927. Från grav A13, Sunnersta, Uppland. Foto: Jhonny Therus.

Bild 3. York, Sankt Peter mynt, ca 923/5-7. Foto från EMC-1004.0586 (<https://emc.fitzmuseum.cam.ac.uk/>).

Bild 4. Æthelstan, byggnad-typ, York, ca. 927. Foto från EMC-1029.0442 (<https://emc.fitzmuseum.cam.ac.uk/>).

att typen infördes efter den anglosaxiska erövringen av vikingariket York år 927 och ersattes kort därefter. Frånsidan visar ett litet kors med en omskrift som innehåller kungens namn (Bild 4). På åtsidan syns en ornamenterad byggnad som antas vara en kyrka, ibland med bokstäverna EBORACAC (York på latin) på vardera sidan. Under byggnaden hittar man myntmästarens namn på en eller två rader. Exemplet från Sunnersta präglades av Wyltsige. Myntortens namn saknas på myntet, men det råder knappast några tvivel om att präglingen också ägt rum i York.¹³

York-myntet med byggnad från grav A13 i Sunnersta är det enda av denna typ som hittills påträffats i Skandinavien. För övrigt är högst ett hundratal exemplar kända, nästan alla från de brittiska öarna. Största delen härrör från två fynd från York-området: den så kallade 'Vale of York' skatten¹⁴ och den så kallade 'Eboracum' eller 'near York' skatten.¹⁵ Tre exemplar är också kända från ett skattfynd på den skotska ön Skye och ett från den så kallade 'Forum'-skatten i Rom.¹⁶

Myntens cirkulation i England

De två York-mynten som hittats i Sunnersta är så sällsynta att de kan hävdas ha en gemensam historia. De har nästan säkert hamnat i samma händer redan i England och sedan importerats till Skandinavien. Det är även högst sannolikt att mynten samlats i York-området, inte långt ifrån där de präglades. Båda mynttyper har sällan påträffats utanför Northumbria och deras kombination är bara känd från tre skatter, alla belägna mindre än 100 km från York: Bossall-Flaxton (*tpq* 927),¹⁷ Eboracum/'near York' (*tpq* 928) och Vale of York (*tpq* 928).

Dessa tre fynd från York-området ger också en pålitlig grund för kronologiska resonemang. De visar att kombinationen av Sankt Peter-typ och byggnad-typ endast förekommit i Northumbria under en mycket kort period, bara några få år. Samma slutsats kan dras ur en undersökning av de två mynttyperna separat: båda har haft en begränsad cirkulationstid. Redan strax efter Æthelstans erövring av vikingariket York har antalet Sankt Peter-mynt i den cirkulerande myntstocken varit mycket lågt. Dessa mynt verkar i slutet av 920-talet att ha ersatts systematiskt med anglosaxiska mynt, förmodligen av politiska skäl.¹⁸ Att Æthelstans mynt med byggnad också försvann snabbt från cirkulationen kan förklaras på andra sätt: begränsad präglingsvolym, övergång till en ny viktstandard och införandet av en ny och omfattande mynttyp strax därefter.¹⁹ Den yngsta depån (Forum-skatten) som innehåller ett mynt med byggnad präglat för Æthelstan har en *terminus post quem* på cirka 942.

6 Se Blunt, Stewart & Lyon 1989, s. 103–6; Stewart & Lyon 1992; Blackburn 2004, s. 332–5; Williams 2014, s. 31–5; Naismith 2017, s. 295–8.

7 Williams 2008, s. 231; Williams 2014, s. 34.

8 Se Woods 2016, s. 279–81.

9 Skaare 1982, s. 33–5.

10 Moesgaards opublicerade lista.

11 Audy 2018, s. 208–9.

12 Se Audy 2018, s. 208–11.

13 Blunt 1974, s. 88–93; Naismith 2017, s. 201–2.

14 <https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/198978>. Se även Williams 2008.

15 <https://finds.org.uk/database/artefacts/record/id/502545>.

16 Blunt 1974, s. 52–3; Naismith & Tinti 2016, s. 224.

17 Blunt & Stewart 1983.

18 Blackburn 2006, s. 212.

19 Blackburn 2004, s. 291–2.

Vad hände i York-området cirka 930, då de två mynten från Sunnersta förmodligen samlats ihop där? Æthelstan hade just erövrat vikingariket York och var nu kung över hela Britannien, åtminstone enligt vad han själv påstod på mynten med titeln *Rex totius Britanniae*. Han var mån om att återta den politiska kontrollen över området, vilket illustreras av hur även myntningen omorganiserades.²⁰ Däremot innebar maktskiftet inte nödvändigtvis någon större förändring för den lokala befolkningen. Vikingar/skandinaver hade bebott Northumbria i generationer och blev kvar där även efter maktskiftet.²¹ Vikingar kunde också ingå i den anglosaxiska armén, som till exempel under det berömda slaget vid Brunanburh år 937. En rimlig hypotes är därför att de två mynten från Sunnersta anskaffats i Northumbria av en viking/skandinav som var bosatt eller aktiv i området och som fortfarande hade kontakter med moderlandet.

Myntens import och användning

Det finns goda skäl att anta att myntens import till Sunnersta skett med väldigt få mellanhänder. Mynten har behållits tillsammans och de uppvisar inga av de vanliga cirkulationsspåren på mynt, d.v.s. proberärr eller delning. Tyvärr är det omöjligt att säga om individen i grav 13 hade någon direkt koppling till Northumbria eller England. Förutom mynten tyder ingenting i graven eller på hela gravfältet på speciella kontakter med just denna del av vikingavärlden. Graven kan inte heller dateras med tillräcklig precision för att bedöma om den avlidne haft möjlighet att hämta mynten själv.

Samtidigt ser man tydligt att de två mynten från Sunnersta hade ett särskilt värde för deras ägare, då de båda omarbetats till hängen. Omarbetning av mynt till hängen var vanligt förekommande i Skandinavien under vikingatiden, med ungefär tre procent av de mynt som cirkulerat försedda med hål eller öglor. De hängeförsedda mynten hade inte bara en funktion. De kunde tjäna estetiska, religiösa, identitetsskapande och prestigemässiga syften.²²

De två mynthängena som hittats i Sunnersta är svåra att tolka. Graven ger oss begränsad information om hur mynten burits och kombinerats. Det är dock intressant att notera att engelska mynt var särskilt populära som hängen på 900-talet, innan myntgruppen började importeras i stor mängd ca 980.²³ Detta kan bero på myntgruppens sällsynthet tidigare, vilket framstår som en viktig faktor för hur mynten valdes. Detta kan också bero på förekomsten av distinkta bilder och symboler på dem, såsom ett kors eller ett svärd. Många av dessa bilder var betydelsefulla i en skandinavisk kontext och därför attraktiva. Individen från grav A13 kan dessutom ha satt värde på myntens ursprung, som kunde knytas till specifika händelser.

Slutsats

Att två sällsynta York-mynt påträffats i en uppländsk grav väcker många frågor: var och när har mynten samlats in, vem tog dem till Skandinavien, varför hamnade de i Sunnersta, hur har de använts av deras ägare(n) och vad hade de för betydelse i denna nya kontext. Även om alla dessa

20 Gooch 2012, s. 90–5.

21 Se Kershaw 2013, s. 143–56.

22 Se Audy 2018.

23 Audy 2018, s. 88.

frågor inte kan besvaras med samma exakthet är det möjligt att rekonstruera vissa delar av myntens märkliga historia: (1) insamling i York-området cirka 930, (2) import med väldigt få mellanhänder till Skandinavien, (3) omarbetning till hängen och (4) nedläggning i grav. De två mynten delar alltså en gemensam historia och vittnar om kontakter med York-området. Kopplingen till den anglosaxiska erövringen av vikingariket York år 927 är särskilt intressant.

Litteratur

- Audy, F. 2018. *Suspended Value: Using Coins as Pendants in Viking-Age Scandinavia* (c. AD 800–1140), Stockholm.
- Blackburn, M. 2004. The Coinage of Scandinavian York, i *Aspects of Anglo-Scandinavian York* (red. Hall, R.A. et al.), York: s. 325–51.
- Blackburn, M. 2006. Currency under the Vikings. Part 2: The two Scandinavian Kingdoms of the Danelaw, c. 895–954. *British Numismatic Journal*, 76: s. 204–26.
- Blackburn, M. & Jonsson, K. 1981. The Anglo-Saxon and Anglo-Norman Element of North European Coin Finds, i *Viking-Age Coinage in the Northern Lands* (red. Blackburn, M. & Metcalf, M.), Oxford: s. 147–255.
- Blunt, C. E. 1974. The Coinage of Athelstan, 924–939, a Survey. *British Numismatic Journal*, 42: s. 35–160.
- Blunt, C. E. & Stewart, I. 1983. The Coinage of Regnald I of York and the Bossall Hoard. *The Numismatic Chronicle*, 143: s. 146–63.
- Blunt, C. E., Stewart, I. & Lyon, S. 1989. *Coinage in Tenth-Century England*, London.
- Gooch, M. 2012. *Money and Power in the Viking Kingdom of York, c.895–954*. Opublicerad avhandling. Durham.
- Gräslund, A.-S. 1968. Vikingatida gravfynd från Sunnersta vid Fyrisåns utlopp. *Tor*, XII: s. 38–51.
- Kershaw, J. 2013. *Viking identities: Scandinavian Jewellery in England*. Oxford.
- Naismith, R. 2017. *Medieval European Coinage: with a Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge. 8, Britain and Ireland c.400–1066*. Cambridge.
- Naismith, R. & Tinti, F. 2016. *The Forum Hoard of Anglo-Saxon coins. Il Ripostiglio dell'Atrium Vestae nel Foro Romano*. Rome.
- Rispling, G. 2008. Dirhemfynd från Sigerslevøster på Sjælland. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, 2003–2005: s. 123–46.
- Skaare, K. 1982. Myntene i Slemmedal-skatten. *Viking – Tidsskrift for norrøn arkeologi*, XLV: s. 32–43.
- Stewart, I. & Lyon, S. 1992. Chronology of the St. Peter Coinage. *The Yorkshire Numismatist*, 2: s. 45–73.
- Williams, G. 2008. The Coins from the Vale of York Viking Hoard: Preliminary Report. *British Numismatic Journal*, 78: s. 228–34.
- Williams, G. 2014. Coins and Currency in Viking England, AD 865–954, i *Early Medieval Monetary History. Studies in Memory of Mark Blackburn* (red. Naismith, R., Allen, M. & Screen E.), Farnham: s. 13–38.
- Woods, D. 2016. Hammer and Sword on the Coinage of Viking York c.919–27. *The Numismatic Chronicle*, 176: s. 271–81.

Oslo Myntgalleri

Oslo Myntgalleri er den absolutte markedsleder i Norge på salg av mynter. Våre auksjoner er årets høydepunkter for myntsamlere og tilnærmet 100% av alle objektene blir solgt. Benytt vår erfaring til å oppnå markedets beste priser.

Oslo Myntgalleri AS

Tordenskioldsgt. 7, 0160 Oslo • Tel.: 22 41 60 00 • Fax: 22 41 60 01 • E-mail: kontakt@oslomyntgalleri.no
Avd. Haugesund: Øvregate 226, 5525 Haugesund • Postboks 4043, 5506 Haugesund • Tel.: 90887766 • E-mail: eirik@oslomyntgalleri.no
www.oslomyntgalleri.no

Formar och vattenmärken ur Tumba bruksmuseum samlingar

Av Richard Kjellgren

Det finns i Tumba bruksmuseums¹ samlingar en stor mängd pappersformar avsedda för bland annat sedelpapperstillverkning. Redan 2009 uppstod tanken att göra nytt papper på gamla formar i syfte att skapa en referenssamling över vattenmärken som använts genom tiderna vid Tumba Bruk. Under åren 2020 och 2021 har museet tack vare bidrag från *Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning* givits möjlighet att påbörja detta arbete.

För den strikt numismatiskt intresserade kan ämnet pappersformar och vattenmärken kanske framstå som udda men sedelpapperets kvalitet och beskaffenhet är viktiga faktorer för den färdiga sedelns funktion och säkerhet. Projekt som detta ger möjlighet att återskapa en del av kunskapen kring utvecklingen av sedelpapper under framför allt 1800-talet. Det genomförda arbetet ger således ingen direkt ny kunskap utan återupplivar snarare sådant som glömts bort eller inte överförts till vår generation.

Tumba bruksmuseums samlingar innehåller fler än sexhundra formar, vilket är mycket ovanligt. De flesta handpappersbruk hade betydligt färre formar att arbeta med och dessa slets ut och ersattes löpande. När bruken så småningom övergick till maskintillverkning – eller lades ned – fanns därför vanligtvis endast ett fåtal formar bevarade. För Tumba bruks del däremot har produktionen till övervägande del handlat om sedelpapper – men även sådant som aktiebrevspapper, papper för tillverkning av pass, checkar, obligationer eller motsvarande dokument som kräver avancerade vattenmärken och hög papperskvalitet. Oavsett vilka produkter det gäller så rörde det sig vanligtvis om begränsade upplagor vilket inneburit att formarna sällan slets ut innan beställningen var färdig. Därav den höga bevarandegraden. Pappersformar avsedda för tillverkning av sedelpapper till Sveriges Riksbank² har tyvärr destruerats löpande. En och annan noggrant utformad träbox med lacksigill finns kvar, innehållande formar som helt saknar själva silduken där själva papperet med eventuellt vattenmärke blir till. Endast den så kallade underduken återstår.

De flesta pappersformar består av en träram av exempelvis mahogny varpå först en s.k. grovmaskig underduk är fästad, och ovanpå den en mer finmaskig duk som utgör den yta där pappersfibrerna landar i samband med själva tillverkningen. Underduken är till för att öka avståndet till de ribbor som finns inunder. I de fall underduk saknas har vattnet en tendens att rinna något snabbare precis vid ribborna

1 Tumba bruksmuseum drivs idag inom ramen för Statens Historiska Museers verksamhet där även Ekonomiska Museet – Kungl. Myntkabinettet (KMK) ingår. År 2003 fick KMK frågan av Sveriges Riksbank huruvida man kunde tänka sig att driva vidare det som då hette Tumba Bruks Museum, detta eftersom Riksbanken då hade sålt själva verksamheten vid pappersbruk och tryckeri till den amerikanska firman Crane. Efter övertagande bestämdes att namnet på museet skulle ändras till Tumba bruksmuseum (med litet "b") eftersom Tumba Bruk var namnet på själva företaget som drivits av Riksbanken.

2 Namnet *Sveriges Riksbank* fick banken 1867 efter den parlamentariska reformen 1866. Desförinnan benämns banken omväxlande som *Sveriges Rikes Ständers Bank*, *Rikens ständers bank* m.fl. En redogörelse för de historiska turerna kring bankens namn från 1668 till idag är dock ett ämne för en egen artikel.

vilket gör att fibrerna inte fördelas jämnt över hela ytan. Resultatet blir då ett mindre väl formerat och randigt papper. Vattenmärken skapas för övrigt genom att formens yta antingen har en tråd formad som ett mönster alternativt att silduken är präglad så att dess yta står upp eller har gropar i ett mönster. Resultatet är att det blir färre eller fler fibrer per ytenhet utifrån vattenmärkets utseende och mönster. När sedan pappret pressas blir papperet helt platt och vattenmärket går endast att se om papperet belyses bakifrån (genomlysning).

I äldre litteratur ses ofta benämningen "vattenstämpel" vilket är felaktigt. Man kan naturligtvis inte göra en stämpel i – eller av – vatten. Eventuellt kommer sig denna felaktighet av en sammanblandning av fenomenen vitstämpel och vattenmärken. Vitstämplar åstadkoms med hjälp av en sigillstamp eller motsvarande vilket ger ett intryck i papperet som syns i släpljus men inte vid genomlysning.

Det finns alltså endast enstaka fullständigt bevarade pappersformar avsedda för sedlar utgivna av Sveriges Riksbank. Däremot finns det olika typer av provformar med vattenmärkesdetaljer för riksbankssedlar bevarade. Om dessa någonsin kom till användning

Bild 1. Form som använts för att tillverka sedelpapper med valören 10 Riksdaler Riksmünt till Östergötlands Enskilda Bank år 1867.

Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 2. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för privatbanksedlar utgivna av Östergötlands Enskilda Bank. Valör 10 Riksdaler Riksmünt 1867.

Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer. Bilden är beskuren.

Bild 3. Sedel, 10 Riksdaler Riksmünt, utgiven av Östergötlands Enskilda Bank 1867. Tillhör Ekonomiska museet – Kungl. Myntkabinettets samlingar. Fotograferad i genomlysning för att vattenmärket skall framträda.

Foto: Richard Kjellgren.

återstår dock att undersöka i framtida projekt. Till lycka för de här aktuella projekten finns det emellertid en relativt stor mängd formar avsedda för privatbanksedelapper bevarade och arbetet inleddes år 2020 med ett pilotprojekt vars syfte var att tillgängliggöra 25 vattenmärken med tillhörande form för forskning genom att tillverka papper, fotografera, digitalisera i samlingsdatabas, och sprida genom publicering på *Google Arts and Culture* där hela världen får tillgång till materialet. Resultatet var lyckosamt och under 2021 genomfördes ett ytterligare projekt med 25 formar.

Formarna: Urval och beskaffenhet

Kriterierna vid urvalet av formar kan sammanfattas som följer:

1. *Formarnas vattenmärken skulle vara av numismatiskt intressant karaktär.*
2. *Formarna behövde vara i så pass gott skick att en begränsad användning i samband med projekten inte skulle påverka formens bevarandegrad och livslängd.*
3. *Formarna behövde vara kompletta.*

Bild 4. Form som använts för att tillverka sedelpapper med valören 100 kronor till Borås Enskilda Bank år 1876. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 5. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för privatbanksedlar utgivna av Borås Enskilda Bank med valören 100 kronor 1876. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer. Bilden är beskuren.

Bild 6. Sedel, 100 kronor 1876, utgiven av Borås Enskilda Bank. Tillhör Ekonomiska museet – Kungl. Myntkabinettets samlingar. Fotograferad i genomlysning för att vattenmärket skall framträda. Foto: Richard Kjellgren.

En förutsättning för att kunna välja en form var att det gick att hitta en passande däckel. Inte alla formar har en sådan kvar då denna slets hårdare än formen vid tillverkningen och vanligen användes till mer än en form. I museets föremålsmagasin ligger formarna av okänd anledning ofta separerade från däcklarna vilket innebär en hel del detektivarbete för att para ihop respektive form med lämplig däckel. En följd av det första kriteriet innebar som tidigare nämnts att urvalet koncentrerades till pappersformar avsedda för tillverkning av sedelpapper till privatbanker³ från perioden 1831 fram till 1902. Förutom dessa valdes även ut ett antal formar avsedda för aktiebrev eller andra sorters säkerhetsstryck. Ytterligare några har varit till för sedelpapper till norska, finska och danska sedlar.

Exakta uppgifter om formarnas ålder går inte alltid att få fram. För de nordiska sedlarna och övriga säkerhetspapper rör det sig i vidaste mening om perioden 1850-1950 och i enstaka fall finns det exakta årtal angivet – någon gång till och med i själva vattenmärket. Det finns dock goda förhoppningar om att det relativt enkelt ska vara möjligt att för de övriga formarna göra en mer noggrann datering och

Bild 7. Form som använts för att tillverka sedelpapper med valören 50 Kronor till Gotlands Enskilda Bank år 1879. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 8. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för privatbanksedlar med valören 50 Kronor utgivna av Gotlands Enskilda Bank. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer. Bilden är beskuren.

Bild 9. Sedel, 50 kronor 1879, utgiven av Gotlands Enskilda Bank. Tillhör Ekonomiska museet – Kungl. Myntkabinettets samlingar. Fotograferad i genomlysning för att vattenmärket skall framträda. Foto: Richard Kjellgren

bestämning genom att jämföra respektive sedlar med papperet – ett arbete som det ej funnits utrymme för inom ramen för projekten eller arbetet med denna artikel.

I en artikel publicerad i *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1971 skrev Ernst Nathorst-Böös att det redan år 1967–1968 genomfördes ett liknande projekt vid Tumba Bruk, eller möjligen vid det då nyöppnade Tumba Bruks Museum (föregångaren till nuvarande Tumba bruksmuseum)⁴. Den gången finansierades projektet av Bankmuseet vars samlingar 1974 övergick i Kungl. Myntkabinetts ägo (numera benämnt Ekonomiska museet – Kungl. Myntkabinetet). Enligt artikeln fanns det också bevarat ett "stort antal pappersprover till såväl privatbanks-sedlar som statliga sådana". Dessa prover hade enligt uppgift återfunnits av ingenjör Harry Eriksson under 1950-talet.

³ I det här sammanhanget görs ingen skillnad på begreppen *privatbank* respektive *enskild bank*.

⁴ Nathorst-Böös, Ernst. Vattenmärken på svenska privatbankssedlar, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1971, s. 172ff, Lund: Berlingska boktryckeriet, 1972.

Bild 10. Anonym sedelform som använts för flera olika privatbankers sedlar i valörerna 5 och 10 Riksdaler Riksmünt år 1857. Bland annat använd till sedelpapper avsett för Wermlands Enskilda Bank, Norrköpings Enskilda Bank och Örebro Enskilda Bank. Bokstäverna P.B.S. i vattenmärket är en förkortning av PRIVATBANKSEDEL. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 11. Undersidan av den anonyma formen med bokstäverna P.B.S som använts för att tillverka sedelpapper med valörerna 5 och 10 Riksdaler Riksmünt till bland annat Wermlands Enskilda Bank år 1857. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 12. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för privatbanksedlar med valörerna 10 och 5 Riksdaler Riksmünt år 1857. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

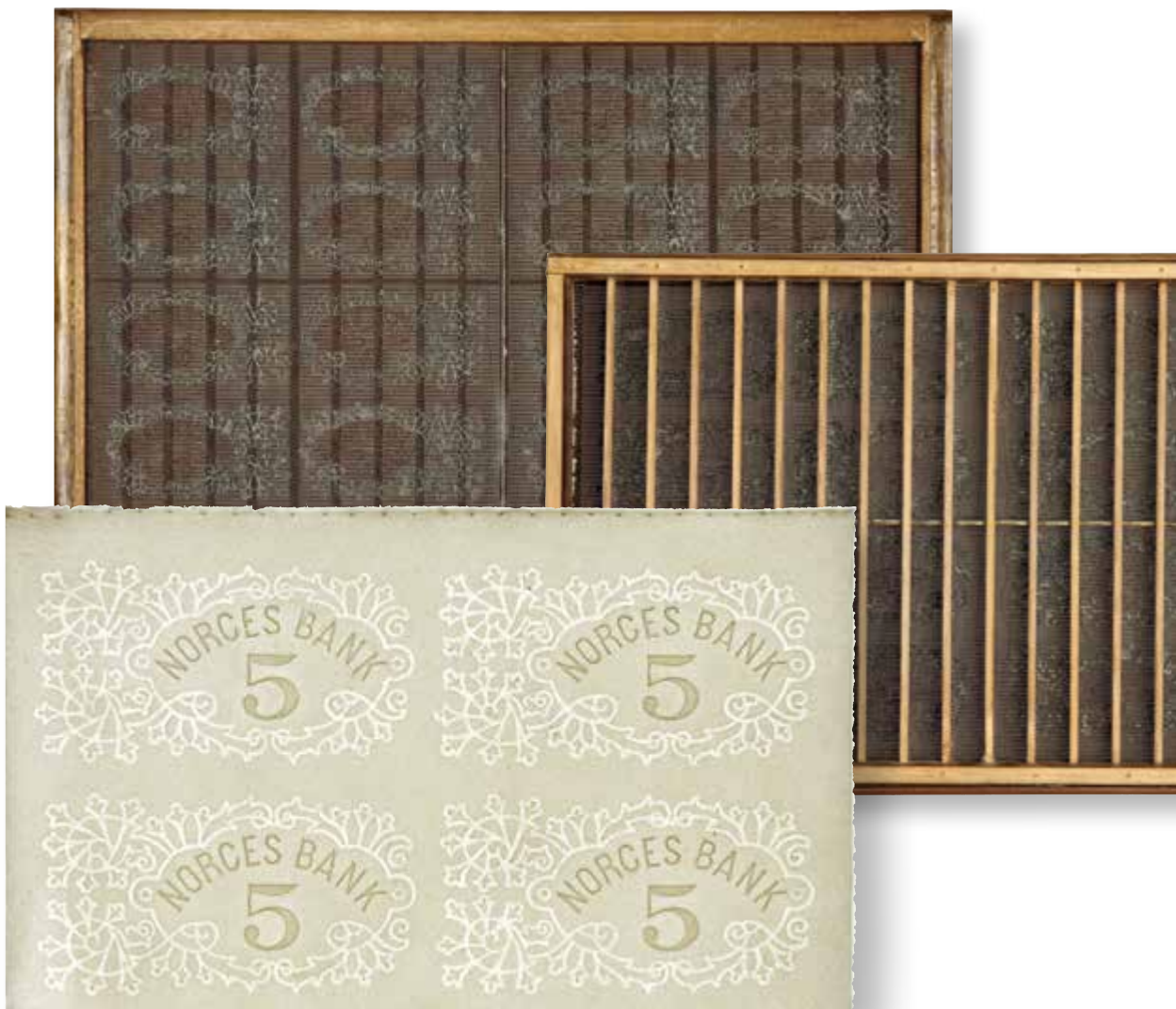
Var tog den samlingen prover vägen? Och var tog de nyttillverkade papperen från slutet av sextioalet vägen? Den förstnämnda samlingen prover, eventuellt båda, kan ha utgjort en del av en samling som deponerades från Tumba Bruk AB i Kungl. Myntkabinettet 1986. Förutom referenserna till det av Bankmuseets finansierade projektet under sent sextioal finns det en uppgift i *Svensk Numismatisk Tidsskrift*⁵ 1988 där vi får veta att "AB Tumba Bruk överlämnade 1986 en stor och förmålig deposition till Kungl. Myntkabinettet. Sammanlagt 1515 sedelblanketter, färgprover, provtryck och skisser ingick ...". Sannolikt ingår denna deposition i det som sedermera skänktes till Kungl. Myntkabinettet och fick inventarienummer⁶ 104 149. Det har inte varit möjligt inom ramarna för de nuvarande projekten att kolla alla dessa papper i Kungl. Myntkabinettets samlingar. En kartong innehållande sedelpappersprover från Bagges tryckeri återfanns dock nyligen. Den utgör åtminstone en del av det aktuella materialet.

Pappersformarnas utseende och form

Före 1855 var storleken på privatbankernas sedlar inte reglerade. Bankerna valde själva format vilket gav kraftiga variationer i storlek. Efter 1855 trycktes de större valörerna (femtio och hundra) på sedelblanketter med måtten 148,5 x 133,65 mm. De lägre valörerna (fem eller tio) trycktes på blanketter med måtten 133,65 x 74,25 mm⁷.

Efter år 1855 var antalet blanketter per form i princip mellan fyra och sexton. Formar för större valörer innehöll då fyra eller åtta vattenmärken och de för lägre valörer åtta eller sexton blanketter. De större formarna (alltså med åtta blanketter av hög valör eller sexton av mindre valör) hade oftast en upphöjd linje mitt på formen där det färdiga arket sedan lätt kunde delas, något som förmodligen hade

Bild 13, Sedel, 5 Riksdaler Riksmunt, utgiven av Wernlands Enskilda Bank. Tillhör Ekonomiska museet – Kungl. Myntkabinettets samlingar. Fotograferad i genomlysning för att vattenmärket skall framträda. Foto: Richard Kjellgren.

med tryckningen att göra. Det färdiga papperet blev alltså ungefär lika stort oavsett vilken formstorlek som användes.

Storleken på övriga säkerhetspapper varierar beroende på användningsområde.

Tillverkningen och resultatet av projekten

Totalt har projekten tillsammans innefattat 52 formar. Vid båda tillfällena valdes ut något fler än 25 formar om det i något fall skulle vara omöjligt att få till ett någorlunda lyckat resultat vid tillverkningen. Eftersom formarna skiljer sig ganska mycket från varandra avseende dukens täthet och vattenmärkenas komplexitet är det givet att den

Bild 14. Form använd för norska sedlar av valören 5. Okänt årtal.

Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 15. Undersidan av form använd för norska sedlar av valören 5. Okänt årtal.
Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 16. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för norska sedlar med valören 5. Okänt årtal.

Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer. Bilden är beskuren.

5 Wiséhn, Ian, Deposition av svenska privatbanksedlar, *Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 4/5 år 1988, s. 128.

6 Inom myndigheten Statens historiska museer är uttrycket inventarienummer idag ersatt med *förförsvnummer*.

7 Platbärzdís, A. *Sveriges Sedlar III De enskilda bankernas sedlar 1831–1902*, s. 31, Lund: Sven Flodbergs förlag, 1965.

pappersmassa som användes ursprungligen var anpassad till formens karaktär eller vice versa. Resultatet av de här redovisade projekten visar också att vissa papper blev av betydligt högre kvalitet än andra, vilket alltså beror på faktumet att massan i de fallen passar bättre till dukens utformning.

Två viktiga saker skiljer vidare de nytillverkade papperna från hur det var tänkt när det begav sig: Dels har det inte varit möjligt att tillverka lamellerat papper om det i något fall varit så vid originaltillverkningen, dels är alla nytillverkade papper vita. Lamellerat sedelpapper tillverkades på så vis att man använde sig av två pappersformar, två kypar (baljor med pappersmassa och vatten). Den ena pappersformen var helt slät och med den gjordes först ett tunt vitt lager. Direkt på det guskades sedan av ett nytt lager som tillverkats med den andra pappersformen (som innehöll vattenmärket), ett lager som dock bestod av färgad pappersmassa från en annan kyp. Slutligen guskades det sista vita lagret ovanpå det färgade mellanlagret, och därmed var ett sedelpapper i tre lager (lameller) färdigt. Formen med vattenmär-

Bild 17. Form som använts för att tillverka papper till Korsnäs Sägverks Aktiebolag Gefle, oklart vad papperet använts till, eventuellt aktiebrev. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 18. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för papper till Korsnäs Sägverks Aktiebolag Gefle. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer. Bilden är beskuren.

Bild 19. Form som använts för att tillverka sedelpapper för Uplands Enskilda Bank år 1865.
Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 20. Papper tillverkat 2021 på form avsedd för privatbanksedlar utgivna av Uplands Enskilda Bank. Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer. Bilden är beskuren.
Foto: Ola Myrin, Statens historiska museer.

Bild 21. Pressplatta för tillverkning av vattenmärke avsett för sedelpapper till Uplands Enskilda Bank. F
oto: Richard Kjellgren.

Bild 22. Provbänkett för sedel, 100 Riksdaler Riksmünt, Uplands Enskilda Bank 1865. Tillhör Ekonomiska museet – Kungl. Myntkabinettets samlingar. Fotograferad i genomlysning för att vattenmärket skall framträda.
Foto: Richard Kjellgren.

ket var alltid något mindre än den andra, vilket innebar att sedelns kanter endast bestod av två lameller. Alltså fick sedlarna en vit ram. Det ursprungligen tillverkade papperet hade ofta någon form av färg, eller åtminstone en färgton.

Minst fem ark per form tillverkades i projekten. Därefter fick arken hänga på tork ett par dagar före sedvanlig efterbearbetning⁸ och de mest lyckade arken valdes sedan ut för att ingå i fotograferingen tillsammans med formen i fråga. Efterbearbetningen visade sig vara mycket tidskrävande eftersom de olika arken hade olika storlek och således behövde pressas separat för att undvika fula pressmärken i arken. Processen att fotografera vattenmärkena innebar att pappersarken belystes bakifrån. Vad gäller fotograferingen av formarna däremot var tekniken mer avancerad då över- respektive undersida inte kunde belysas likadant. Vattenmärkena såväl som tillhörande formar är nu registrerade med text och bild i myndigheten *Statens historiska museers* databas *Adlib*. Alla bilder finns också tillgängliga via *Google Arts and Culture*.

I samband med projekten studerades även Kungl. Myntkabinetts sedelsamling för att titta på framför allt en del av de privatbanksedlar vars papper kommer från de formar som ingick i de båda projekten. Vid dessa tillfällen fotograferades en lång rad sedlar i genomlysning och det kan konstateras att det i princip är omöjligt att se eventuella vattenmärken annat än i undantagsfall när det gäller färdigtryckta sedlar. Anledningen är att trycket döljer större delen av vattenmärkena. Redan Ernst Nathorst-Böös noterade detta faktum redan i första stycket av sin artikel⁹. Vattenmärkena i de nytillverkade otryckta arken är däremot mycket tydliga.

Behovet av en referenssamling för forskning kring både sedlarnas och papperets historia torde vara självklar och resultatet av de här aktuella projekten är ett första steg i den riktningen. Förhoppningen är att arbetet ska kunna fortsätta. Det vore i framtiden sannolikt mycket givande att i detalj gå igenom allt material som finns bevarat i Ekonomiska Museets arkiv (där även Bankmuseets arkiv ingår) samt Tumba bruksmuseums arkiv. Någonstans bör det rimligen finnas kommentarer till, eller rester av, de tidigare samlingarna av pappersprover – och även av de ark som nytillverkades under det sena 1960-talet. Eventuellt kan det också finnas material och information att hämta i riksbanksarkivet. En sådan genomgång tillsammans med resultatet av de här presenterade projekten skulle ge en ännu bättre bild av sedelpapperets och vattenmärkenas utveckling under framför allt det sena 1800-talet. Både forskning kring pappershistoria och forskning kring sedelhistoria borde slutligen gynnas om projekten får en fortsättning.

8 Efter det att papperet är torrt pressas det och rensas från orenheter, samt synas i kvalitetshänseende.

9 Nathorst-Böös, Ernst. Vattenmärken på svenska privatbankssedlar, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1971, s. 172, Lund: Berlingska boktryckeriet, 1972.

10 Även om lagen som gav Riksbanken ensamrätt på sedelutgivningen inte trädde i kraft förrän den 1/1 1904 hade alla privatbanker upphört med egen sedeltillverkning redan 1902 eller tidigare.

11 Banken grundades redan 1835 under namnet *Stora Kopparbergs Läns och Bergslags Enskilde Bank*. Den här använda pappersformen bör dock vara från perioden efter det att banken bytte namn 1858.

12 Typen utnyttjades till flera olika bankers sedlar, bland annat Norrköpings Enskilda Bank, Örebro Enskilda bank och Wermlands Enskilda Bank.

Lista över pappersformar som ingick i projekten 2020–2021

(listan är inte i bokstavsordning utan är upprättad utifrån vilken ordning formarna användes i projekten)

	Vattenmärke (text samt ev. mönster m.m.)	Ungefärlig datering	Bild
1	B.E.B ETTHUNDRA (Borås Enskilda Bank)	1859–1902 ¹⁰	Bild 4-6
2	WESTERBOTTENS ENSKILDA BANK (variant 1)	1866–1898	
3	NORRKÖPING 100	1857–1902	
4	UPLANDS ENSKILDA BANK 50	1865–1902	Bild 19-22
5	FILIALBANKEN I CHRISTIANSTAD	1852–?	
6	PRIVATBANKSEDEL (Kopparbergs Enskilda Bank) (Bergslagens insignier och i övre hörnen det kemiska tecknet för koppar)	1858–1902 ¹¹	
7	GOTLAND 100 (Gotlands Enskilda Bank)	1868–1902	
8	M.P.E.B 100 (Mälareprovinsernes Enskilda Bank)	1847–1902	
9	WESTERBOTTENS ENSKILDA BANK (variant 2)	1866–1898	
10	SKANDINAVISKA KREDITAKTIEBOLAGET	1863–1902	
11	100 (Sveriges Riksbank?)	–	
12	ÖSTERGÖTLANDS ENSKILDA BANK	1856–1902	Bild 1-3
13	HALLANDS ENSKILDA BANK	1857–1902	
14	Ö.E.B. (Örebro Enskilda Bank)	1837–1902	
15	NORGES BANK 10	–	
16	FINLANDS BANK 50	–	
17	B.E.B. 10 (Borås Enskilda Bank)	1859–1902	
18	MALMÖ 100 ENSK. BANK	–	
19	FILIALBANKEN I SUNDSVALL F.B.S.	1855–	
20	CHRISTINEHAMN 10	1865–1902	
21	CHRISTINEHAMN 50	1865–1902	
22	MÄLAREPROVINSERNES ENSKILDA BANK (variant 1)	1847–1902	
23	MÄLAREPROVINSERNES ENSKILDA BANK (variant 2)	1847–1902	
24	(Två lejon med vapen i mitten) Mälareprovinsernas e. bank?	1847–1902	
25	FINLANDS BANK 500	–	
26	GOTLAND 50	1868-1902	Bild 7-9
27	MALMÖ 10 ENSK. BANK	1865?	
28	HERNÖSAND	1869–1902	
29	SUNDSVALLS ENSKILDA BANK 50	1864-1902	
30	STOCKHOLM WESTERÅS TRAFIKAKTIEBOLAGS OBLIGATION	1871-?	
31	FINLANDS BANK 5	–	
32	FINLANDS BANK 10	–	
33	SUNDSVALLS ENSKILDA BANK	1864–1902	
34	SVERIGES RIKSBANK (4 vm, rivtråd i mitten av form)	–	
35	M P E B 10 (Mälareprovinsernas Enskilda Bank)	1847-1902	
36	10 TIO (sannolikt sedelform, RB eller privatbank)	–	
37	P.B.S. ¹² (strålar ut från texten till ytterkant på tryckytan)	1857–	Bild 10-13
38	GÖTHA KANALBOLAGS OBLIGATION	–	
39	NORGES BANK 5	–	Bild 14-16
40	B.E.B. (Borås Enskilda Bank)	1859–1902	
41	SKÅNE 100	1866–1902	
42	KORSNÄS SÄGVERKS AKTIEBOLAG. 2. GEFLE (troligen aktiebrevspapper)	1899–1947	Bild 17-18
43	ÖSTERGÖTHLANDS ENSKILDA BANK (med vapen i centrum, texten i cirkel runt vapnet)	1856–1902	
44	SKÅNSKA HYPOTHEKSFÖRENINGEN	1836-1955	
45	BERGSLAGERNAS JERNVÄGS AKTIEBOLAG (avancerat vm i två avdelningar text och symboler ev. aktiebrevspapper)	1871? –1908?	
46	DEN NY CREDITFORENING AF KJØBSTADGRUNDEIERE I NØRREJYLLAND (avancerat vm med text i cirkel – oklar användning)	1871–?	
47	NATIONALBANKEN I KJØBENHAVN 500	1818–1936	
48	SVERIGES RIKSBANKS DEPOSITIONSBEVIS	–	
49	SVERIGES RIKSBANKS POSTREMISS-VÄXEL	–	
50	STOCKHOLMS INTECKNINGSGARANTI AKTIEBOLAG TUMBA 1926	1926	
51	FILIAL BANKS WEXEL	–	
52	DUBBEL BELÄGGNINGSGÄMPEL	–	

ANSÖKNINGAR TILL
Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Skicka ansökan till:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik
Handelsbanken Stiftelsetjänst
106 70 Stockholm

WWW.SVENSVENSSONSSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR
Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatic research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October.
Applications must be submitted before 15 February or 15 September.
Address: Sven Svensson Stiftelse, c/o Handelsbanken Stiftelsetjänst,
SE-106 70 Stockholm, Sweden

WWW.SVENSVENSSONSSTIFTELSE.SE

John Pedersen

NORDISKE KUNSTMEDALJER

Mesterværker i bronze og sølv
udgivet af Forlaget Anders Nyborg A/S

Med mere end 40 anerkendte
danske og udenlandske kunstnere

Kan bestilles på:

numismatik.dk

Kr. 250,-

175,- for medl. af NNU

*Prægtige kunstmedaljer, smukt
fotograferet – flot og overskueligt
præsenteret.*

DANSK
NUMISMATISK
FORENING

Unionsmøte i Reykjavik den 13-15 mai 2022

Preliminært program

Vi börjar med något informellt kl. 17 på fredagen.

Lördag kl. 10.00-15.00: unionsmöte.

Lördagskvällen: middag.

På söndagen blir den en utflykt på buss
från kl. 9.00-15.30, bl. a, till Thingvellir,
som är UNESCO världsarv

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk

Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

FORSKNINGSPROJEKTER

Medeltida Japans numismatiska gåta

Medeltida Japan (ca 1100-1600) är mest känt för sin krigshistoria och en utveckling som ledde till det tredje shogunatet, Tokugawa (1600-1868), där samurajer satte sin prägel på japansk kultur, politik och ekonomi. Faktumär att västerlandets fascination inför dessa krigare har dominerat nästan alla historiska konstruktioner av Japan från medeltiden fram till nuet på ett rent anakronistiskt sätt, med konsekvensen att andra samhällsklasser och utvecklingar helt ignorerats. En av dessa mycket viktiga aspekter är den medeltida ekonomin, vilken förtjänar mera uppmärksamhet inte bara bland Japans historiker, utan också bland de som forskar i medeltida Europa.

Kort sagt så var Japan en ekonomi baserad på skatter och handel som grundade sig på ris och silke (och en del andra varor) från ca 900 fram till mitten av 1100-talet, då vi plötsligt finner kinesiska kopparmynt i huvudstaden Kyoto. Ett drygt århundrade senare, mot slutet av 1200-talet, har Japans ekonomi monetariserats, då land värderas i kopparmynt och landägare begär skatteinbetalningar i desamma. Detta sker dock utan att ett enda mynt präglas i Japan. Monetariseringen sker alltså utgående från kinesiska mynt,

utan någon statlig apparat som garanterar värdet i mynten, vilket verkar vara helt i motsatts till medeltida Europa och framför allt de vetenskapliga teorierna om mynt och monetarisering. Hur skall vi förklara dessa skillnader och varför präglade Japan, som hade ett etablerad hov i Kyoto med avancerade rättsliga processer, ett välstrukturerat samhälle och långt gången teknologi, inte egna mynt?

Dessa frågor hoppas jag kunna hitta svar på under min vistelse vid Swedish Collegium for Advanced Study i Uppsala detta akademiska år. Normalt är jag professor i japanska studier vid Cambridge universitetet (<https://www.ames.cam.ac.uk/people/professor-mikael-adolphson>). Då jag tog min fil.kand. vid Lunds universitet var mitt intresse fransk medeltid, men intresset för Japan väcktes under en resa år 1986, innan jag doktorerade vid Stanford. Jag har sedan dess varit professor vid universiteten Oklahoma, Harvard och Alberta (Kanada) tills jag flyttade tillbaka till Europa.

Det nuvarande projektet är baserat på omfattande forskning i Japan och Kina. Jag har nu återvänt till Sverige för att berika studien genom en jämförelse med Skandinavians tidiga medeltid, då mynt också importerades men en inhemsk prägling snart inleddes.

Mikael Adolphson

Fushimi (伏見区, Fushimi-ku) er en af de elleve borgområder i byen Kyoto.

Foto: Wikimedia Commons: 投稿者が撮影

NUMISMATISK LITTERATUR

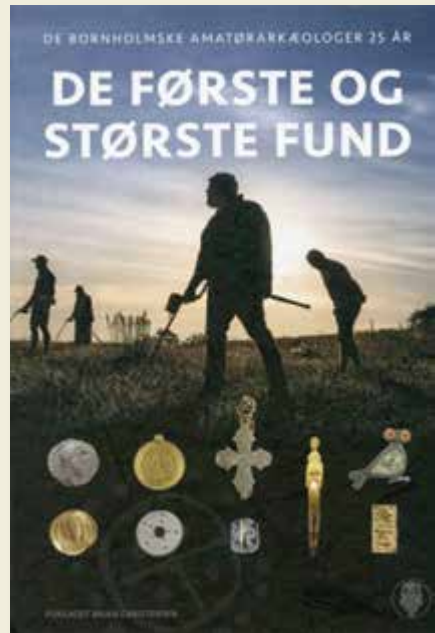
De første og største fund. De Bornholmske Amatørarkæologer 25 år.

**Redaktörer: Finn Ole Sonne Nielsen
och Brian Christensen.**

Svaneke: Forlaget Brian Christensen,
2020. 432 sidor, rikt illustrerad,
inbunden, ISBN 978-87-99881-67-3.
Pris: DKK 349,95.

*D*e Bornholmske Amatørarkæologer (DBA) har gjort sig ett namn inom nordisk arkeologi dels genom de många och utomordentligt fina arkeologiska fynd de gjort, dels genom att ha deltagit i flera uppmärksammade arkeologiska undersökningar under de senaste årtiondena, inte minst i Sverige. Nu fyller föreningen 25 år vilket uppmärksammas med en omfattningsrik och informativ bok som bjuder på ett välfyllt smörgåsbord av information, anekdoter och ett slösande rikt bildmaterial.

Föreningen har sedan sitt bildande ett organiserat samarbete med Bornholms Museum och Danmarks Nationalmuseum, vilket utgör en viktig grund för möjligheterna att utöva arkeologi som amatör. Nyckelpersoner för att samarbetet utvecklades är – såvitt kan utläsas av boken – Margrethe Watt, tidigare antikvarie med ansvar för arkeologin på Bornholms Museum, och den nu bortgångne Gert Møller Larsen, en av föreningens många eldsjälar. Lagstiftningarna inom de nordiska länderna må skilja sig åt, men det är inte helt fritt att privatundersöka i Danmark, vilket man som svensk lätt kan tro, utan tillstånd krävs från markägare och i vissa fall myndigheter (beroende på område) och det finns en praxis för dialog med fackpersoner såsom museipersonal vilka också kan ge anvisningar om var och hur man detekterar. Samarbetet är därför en nyckel till föreningens framgångar och möjligheter att verka, och fungerar som hallstämpel för seriös "medborgarvetenskap". Nyttan är ömsesidig: DBS:s

medlemmars skicklighet med inte minst metaldetektorer har varit mycket attraktiv och har anlitats inom ett stort antal arkeologiska projekt. Prominenta arkeologiska platser som Smørenge, Sorte Muld, Hedeby, Avaldsnes, Kaugang, Slöinge, Uppåkra, och Vittene vittnar om det förtroendefulla samarbetet.

Boken innehåller flera välskrivna och underhållande kapitel med föreningshistorik, reseberättelser från föreningens "turer" till andra länder där de deltagit i undersökningar, beskrivningar av de platser som föreningen återkommande går på vid sina gemensamma sök, en beskrivning av hur fältarbetet förändrats över tid, med mera. Ett intressant avsnitt ("Samarbejde") tar upp hur samarbetet med museerna går till i praktiken, om Museumsloven (Museilagen) och om föreningens arbetsgång och etiska regler. Här finns inspiration för ett utvecklat samarbete även på andra håll. Det ska också noteras att metaldetekteringen, som DBA blivit mest känd för utomlands, bara är en del av verksamheten och att ytinvente-

ring, hållristningsdokumentation, kartläggning med drönare och regelrätta utgrävningar också spelar viktiga roller. Fynden omfattar därför alla arkeologiska perioder och material, inte bara järnålderns guld- och silverföremål. Det hade varit intressant att se mer av detta avspeglas i bokens innehåll.

Den viktigaste delen av boken ägnas medlemmarnas berättelser om sina fynd, de första och de mest spektakulära de gjort, vilka tjänar som en ingång till otaliga utvecklingar och anekdoter och till att förklara något av varför amatörarkeologin och kulturhistorien kommit att få så stor roll i deras liv. Artiklarna har ett stort informationsvärde. Dels lyfts flera uppseendeväckande fynd och platser fram (för att bara nämna några få: en uggle-fibula från romersk järnålder, funnen av Kim Lund-Hansen, en drakformad vendeltida fibula, funnen av Ingvard Pedersen, och de märkliga "utskurna" guldblocksfigurinerna från Agerbygård och Sorte Muld, funna av bl.a. Klaus Thorsen). Dels åtföljs artiklarna av kommentarer från olika etablerade forskare, som sätter in fynden i historiskt och arkeologiskt sammanhang. Här finns mycket att hämta även för den professionella arkeologen.

Men den största behållningen – ur mitt perspektiv – ger berättelserna genom sitt rena underhållningsvärde och möjligheten att komma närmare de bornholmska amatörarkeologerna. Artiklarna är humoristiska, spännande och smittande entusiastiska. För en professionell är skillnaden påtaglig och uppriskande mellan den upptäckarglädje och personliga stolthet som förmedlas av DBA:s medlemmar å ena sidan och å andra sidan de artiklar jag vanligen läser och som präglas av ett akademiskt objektivitetsideal där saklighet riskerar att bli till distansering och blodlöshet och där forskaren ska synas så lite som möjligt. Här tar istället både forntiden och dess upptäckare gestalt. Till sammans framträder medlemmarna på porträtt och gruppbilder, i fält och på föreningskvällar, under fikapauser och fältundersökningar, och hörs med egna ord och berättelser.

Många interna referenser görs i text och bild till gamla och nya medlemmar och händelser, men som läsare känner jag mig inbjuden och följer snart uppmärksamt ansiktena mellan porträtt och gruppbilder. Vilka är de, "amatörerna", fornälskarna på Bornholm? Tit-

larna vid namnen anger vaktmästare, butiksassistent, målare, pensionär, räddningstjänst, elektriker, historieförmedlare, tandläkare, fiskare, författare och mycket annat. De flesta skribenterna är män, men många kvinnor syns på bilderna och förefaller deltaga i precis samma aktiviteter. Många har varit intresserade av historia sedan barnsben, några har fångats av ett fynd de gjort tidigt, några kan man ana har lockats med av skattsökandets spänning, partners eller lokalhistoriskt intresse. Ingen verkar ha ett rent ekonomiskt intresse eller behov av att göra fynd.

Metalldetekteringen och järnåldersfynden förefaller stå högt i hierarkin, men där är också många stenåldersfynd, glaspärlor och annat – även djurtänder, krukskärvor och gammalt järn omtalas med entusiasm. En av bokens finaste bilder föreställer Jeanette och Torben Ambrosen med sina metallskrotfynd som givit dem vinsten i en "skrottävling", fynd som går till återvinning. Några, som Bent Gregersen och Klaus Thorsen, hjälper allmänheten att söka efter borttappade föremål.

Publikationen är tillkommen i ett jubileums-sammanhang vilket präglar andan i texterna. Utgivaren Brian Christensen deltar själv som redaktör och författare. De professionella kommentarerna görs också av välkända arkeologer som har haft nära samarbete med föreningen och är mycket positivt inställda. Detta bör man kanske hålla i minnet vid läsningen av boken, som presente-

rar föreningens verksamhet som en enda lång framgångssaga och solskenshistoria. Eventuella mål- och personkonflikter förbigås i allt väsentligt, men det hade givit ytterligare en dimension med den typen av reflektioner. Har alla medlemmar alltid hållit sig till de etiska reglerna och hur hanteras eventuella brott mot dessa? Hur ser maktrelationen ut mellan museer och förening? Hur ser hierarkierna ut inom föreningen? Varför presenteras t.ex. arkeobotanik och hållristningsdokumentation som "anorlunda arkeologi"? Hur tänker föreningen kring de andra villkor och förutsättningar som råder för metalldetektering utomlands?

De senaste årtiondena har inneburit en allmän demokratisering i synen på medborgarinflytande och dialog i hela Europa och inte minst i Norden. I Sverige har den s.k. samverkansuppgiften ingått i högskolornas uppdrag i snart femtio år, och inom arkeologin integreras publika verksamheter numer regelmässigt i musei- och utgrävningsprojekt. Den senaste svenska kulturarvslagstiftningen understryker i ännu högre grad än tidigare att kulturarvet bör öppna för olika perspektiv och förhållningssätt och att ideella krafter är viktiga i detta. Det gemensamma kulturarvet ska vara en angelägenhet för alla och medskapande och engagemang främjas.

I min yrkesroll reflekterar jag ofta kring konsekvenserna av detta. Är ökad demokratisering

och samverkan vägen till ökad legitimitet för arkeologins och kulturmiljövårdens lagar?

Lämnar lagstiftningen, och synen bakom den, fältet fritt för amatörer inte bara i bemärkelsen "[forn]älskare" utan även i bemärkelsen "dilettant" och därmed i förlängningen för falsk vetenskap? Hur skiljer vi på expertkunskap och allmänt tyckande när allas röst ska väga lika? Räddar metalldetektoristerna arkeologiska föremål från förgängelse, eller driver de fram akuta undersökningar av platser som hellre skulle lämnas till senare generationers forskning? Dessa och liknande funderingar väcks också av boken om De Bornholmske Amatørarkæologer, utan att få något svar, men med intressanta möjligheter till reflektion.

Med detta sagt så är föreningen med rätta stolta över sina framgångar och rollen som föregångare i den framväxt av en organiserad samverkansmodell och medborgarforskning som nu sker i ett antal länder såsom de nordiska och Storbritannien. Föreningens uttalade ambition med boken är också att väcka intresse hos fler och att föra vidare sin verksamhet bortom de första 25 åren. Med detta kommer den helt säkert att lyckas.

Nanouschka Myrberg Burström

Docent i arkeologi vid Stockholms universitet och vice ordförande i Svenska Fornminnesföreningen.

Thibault Cardon, Pour une approche anthropologique des usages monétaires médiévaux. France du Nord, XIIe-XVIe siècle.

Collection Publications du CRAHAM, Presses universitaires de Caen, 2021, indb., ill., 392 sider. ISBN 978-2-38185-021-4. Pris 50 €.

Denne bog er en bearbejdet udgave af Thibault Cardons afhandling, der blev forsvaret 4. marts 2016 ved L'École des hautes études en sciences sociales i Paris. Jeg havde fornøjelsen af at være en del af bedømmelsesudvalget, som gav topkarakter til afhandlingen, der senere ved en ceremoni på Sorbonne 5. december

Foto: Luc Severs, CEN

2017 fik Prix solonnel Aguirre-Basualdo de la Chancellerie des Universités des Paris. Siden er Cardon blevet ansat som forsker i numismatik

i Caen ved Centre Michel de Bouard – Centre de recherches archéologiques et historiques anciennes et médiévales (UMR 6273, CNRS/ Université de Caen Normandie).

Selv om bogen tager sine empiriske eksempler fra Nordfrankrig, går den langt ud over denne geografiske afgrænsning og behandler emner af almen interesse for forståelsen af mønter i samfundet i middelalderen og renaissance. Derfor er en præsentation af bogen her i *NNUM* også på sin plads, så meget desto mere som forfatteren benytter en del skandinaviske eksempler (eksempelvist mønterne fra Folkebibliotekstomten i Trondhjem) som parallelmateriale.

Cardons ambition er at undersøge brug af mønter i middelalderen fra to vinkler:

- De mønter, der rent faktisk har været i fysisk brug (i modsætning til regnemønt brugt i de skriftlige kilder, såsom kontrakter og regnskaber).

- Sociokulturelle og symbolske aspekter ved udvælgelsen af en bestemt mønttype til en bestemt brugssituation (uden dog at benægte mønternes økonomiske rolle).

Med andre ord, han har en mere brugerorienteret ("nedefra") end magtorienteret ("ovenfra") tilgang til emnet.

Til det formål sætter Cardon først og fremmest arkæologien i spil i form af møntfund. Dette valg bundner til dels i, at de fænomener,

han studerer, simpelt hen er for dagligdags til sætte sig spor i de skriftlige kilder. Men han er også ærlig om, at det er det materiale, han selv bedst behersker. Ikke desto mindre inddrager han også med succes skriftlige kilder såsom testamenter, regnskaber og fiktionsværker. Han udforsker paralleller til senere situationer, der er bedre kildedækket end middelalderen, og udnytter ligeledes samtidens billedmateriale. Hans tilgang er tværfaglig inspireret af etnologisk analyse ved siden af historie og arkæologi.

Mere konkret behandler Cardon tre temaer:

- (1) Erhvervelse af mønter. Cardon undersøger udviklingen af lønnet arbejde, især inden for byggeriet, som han anser som en afgørende faktor i udbredelsen af brug af mønt i samfundet. Han vover pelsen i et forsøg på at tolke visse møntfund som spor efter lønudbetalinger. Dernæst kaster han et meget inspirerende fornyende blik på muligheden for, at jetoner og dårlige småmønter har kunnet være brugt til lønudbetalinger, hvilket kunne spare penge for arbejdsgiverne på bekostning af de ansatte.

- (2) Husholdningsøkonomien. Gennem en række casestudies af udgravninger med mønter kompletteret af nogle skatte og skriftlige kilder, giver Cardon et meget nuanceret billede af mønternes rolle i samfundet. Han kommer ind på den praktiske håndtering af mønter: udvælgelse, sortering, optælling, opbevaring. Han foreslår en ny kategorisering og fortolkning af skattefund, der ud over den numismatiske analyse bygger på en grundig analyse af de arkæologiske fundomstændigheder (når de er kendt).

- (3) Skille sig af med mønter. Udgravninger med spor af handel og håndværk giver indicier på den materielle side af betalinger med mønter, nærmere bestemt hvilke mønttyper der blev brugt, hvilke type pladser betalingerne skete på, osv. En diskussion af mænds og kvinders roller samt af mekanismerne bag prisdannelsen i middelalderen giver nye aspekter på emnet. Dernæst vender Cardon sig mod ofringer af mønter i kirker og mønter i grave. Han behandler både på møntfund og skriftlige kilder. Han fremkommer med en række hypoteser, heriblandt at en mønt i en grav kan ses som et symbolsk alterbrød.

Analysen slutter med en diskussion af mønternes sociale og symbolske funktion. Først gennemgås forskellige mønttypers betydning, dernæst de sociale situationer, der indeholder brug

af mønter. Til sidst gennemgår Cardon med kritisk blik numismatikens historie og dens forhold til andre discipliner med det formål at bryde fagets isolation.

Cardons projekt er meget ambitiøst, og han lykkes med det et langt stykke af vejen. Styrken ved bogen er at foreslå adskillige nye originale tilgangsvinkler. Bogen kan ved første blik synes kalejdoskopisk med masser af fakta og tolkninger i alle retninger, men den lykkes faktisk med at fremstå som en helhed, der er større end summen af delanalyserne. Både de skriftlige og de arkæologiske kilder er velvalgte, og brugen af dybdegående casestudies i stedet for en mere summarisk præsentation af hele materialet fungerer godt. De moderne paralleller giver nye uventede vinkler på emnet, som Cardon fint og med de nødvendige forbehold benytter i tolkningen af det middelalderlige materiale. Hans kulturelle og symbolske tilgangsvinkel mod-siger ikke mønternes økonomiske betydning, men kaster tværtimod på mange måder nyt lys også på den.

Bogens svaghed ligger især i kildegrundlaget. Jeg ved af egen erfaring, at det tager lang tid at samle dokumentation til dybdegående casestudies, hvilket sætter grænser for, hvor

mange eksempler, man kan have med. I flere tilfælde drager Cardon konklusioner på et spinkelt grundlag – når han eksempelvis påstår, at byggeriet *altid* giver sig udslag i større mønttab. Han påviser helt korrekt flere fænomener, men mangler nogle gange tilstrækkeligt med eksempler til at fastlægge kronologien. Eksempelvis siger han, at punge først kom i alment brug så sent som 1300-tallet. Nogle gange ville han gerne gå videre med et emne, men må afstå fra det, da tiden manglede – han er i øvrigt hele tiden meget ærlig om manglerne og begrænsningerne i sit arbejde. Helt overvejende er Cardons analyse af kilderne sober, men en sjælden gang imellem lader han sig forføre af sin egen tolkning, for eksempel som når han tolket en mønt fundet på en brugsoverflade som kommende fra en byggefase.

Konkluderende kan man sige, at Cardons værk er et meget originalt arbejde. Det åbner op for en masse nye interessante tilgangsvinkler, mere end det giver endelige svar. Det er en stor og velkommen inspiration for forskningen til at arbejde videre med de mange perspektiver og de metoder, som Cardon har givet os i sin bog.

Jens Christian Moesgaard

FORENINGSLIV I NORDEN

Ny formand i Dansk Numismatisk Forening

Michael Wagner Christiansen er tiltrådt som formand i Dansk Numismatisk Forening fra november 2021 og afløser således Preben Nielsen, som har været formand i foreningen i hele 31 år.

Michael har været medlem af DNF i en del år og tiltrådte bestyrelsen i 2017. Han er 41 år gammel, arbejder som senior projektleder i medicinalfirmaet Novo Nordisk og er gift og har to børn.

Michael er bredt interesseret i historie og numismatik især antikken og middelalderen, og som så mange møntsamlere startede hans interesse for numismatik med at "rode" i sin morfars møntsamling.

Vi håber det bedste for Michael på posten.

Foto: T.H

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2017-2022:

Eiríkur Lindal

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Michael Wagner Christiansen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Jóhannes Andreassen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafelag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Eiríkur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Guttorm Egge

Hjemmeside: norsksnum.org <https://www.facebook.com/Norsksnumismatiskforening/>

E-mail: sverdy@online.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@royalcourt.se

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Kristian Riesbeck

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/ Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Aki Tsupari

Hemsida: snummis.fi

E-post: aki.tsupari@snummis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Olof Björk

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinetet

Narvavägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinettet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinetet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Sigurdur H. Palmason

Hjemmeside: sedlabanki.is

E-mail: shp@cb.is

Nationalmuseets Myntkabinet

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Frida Ehrnsten

Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/

E-post: frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Jens Christian Moesgaard

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinet

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,

Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

Sælg mønter på auktion

England, Charles I
Guldmedalje til minde om
henrettelsen af kong Charles, 1649
Hammerslag: 85.000 kr.

Dansk Vestindien
Christian IX, 50 Francs/10 Daler 1904
Hammerslag: 75.000 kr.

Danmark, Christian X
Fortjenstmedalje
Hammerslag: 100.000 kr.

Norge, Christian IV
Speciedaler 1628
Hammerslag: 48.000 kr.

Danmark, Frederik II
Speciedaler 1572
Hammerslag: 30.000 kr.

BRUUN RASMUSSEN
KUNSTAUKTIONER

Paul Bergsøes Vej 20B
2600 Glostrup
Tel +45 8818 1111

Søren Frichs Vej 34 D
8230 Åbyhøj
Tel +45 8818 1111